

*Bozsay Réka*¹

FORRÓ IMRE KENDERESI SEGÉDLELKÉSZ HOLLAND KAPCSOLATAI

ABSTRACT

Imre Forró, Assistant Minister in Kenderes and his Contacts in the Netherlands.

Forró went to the Netherlands in 1932 as a scholarship holder of the Stipendium Bernardinum. He took classes with the most eminent professors in Utrecht for four years and in his last year he began his academic research on the Hungarian peregrination in Franeker. An unfounded accusation of plagiarism took a heavy toll on his health, and it was only decades later that he resumed his research on the subject. In 1964, as a Stipendium Bernardinum scholarship holder, he managed to travel to and conduct research in Utrecht and Leeuwarden. Although he devoted many years to the research of the Hungarian peregrination in Franeker, his book has never been published, except for a shorter text. He was also interested in the history of the Stipendium Bernardinum and the fate of its scholarship holders, on which he also published articles. He had an extensive professional and friendly circle in the Netherlands, whose support he could always count on. His relationship with the Vermeulen family also attracted the interest of the Hungarian State Security Office, which led to years of surveillance.

Keywords: Imre Forró, Stipendium Bernardinum, Franeker, peregrination academica, State Security

A huszadik század első évtizedeiben az utrechti Stipendium Bernardinum ösztöndíjasai közül Miklós Ödön, Segesváry Lajos és Forró Imre voltak az elsők, akik a Magyarországról Hollandiába irányuló peregrináció levéltári iratokon alapuló tudományos feldolgozásával kezdtek el foglalkozni. Miklós Ödönnek és Segesváry

1 *Bozsay Réka* (PhD, habil.), történész-néderlandista, a Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének docense, fő kutatási területe a holland-magyar kapcsolatok és egyetemtörténet a kora újkorban és újkorban. bozsay.reka@arts.unideb.hu

Lajosnak már fiatal éveiben sikerült a leideni és az utrechti adatokat felhasználva publikációkat készítenünk, de Forrónak csak halála után jelent meg a franekeri magyar peregrináció történetéhez írt bevezető tanulmánya.

Forró Imre többször is megfordult Hollandiában. Az első alkalommal négy évet töltött az utrechti teológián, és elkezdte kutatni a Franekerben tanult magyarok nyomait. Bár írását szerette volna kiadatni, ez ekkor nem valósult meg. 1964–1965-ben nyílt alkalma folytatni a kutatását, melyből egy több száz oldalas dolgozat született a Fríz Akadémia gondozásában, de nyomtatásban végül ez sem jelent meg. Harmadszor az Europäisches Pastorat für ökumenische Beziehungen meghívására feleségével járt vakáción Hollandiában, 1977-ben.

Forrónak már diákkori éve alatt jó szakmai és privát kapcsolatai alakultak ki Hollandiában, melyeket a kommunista hatalomátvétel után is igyekezett fenntartani.

Jelen tanulmányban három nagy témakörben vizsgálom Forró hollandiai összeköttetéseit: az első a Stipendium Bernardinum támogatásával Utrechtben töltött diákévek, a második a hatvanas évekbeli kutatómunka, melyben kitérek a vízum és útlevel megszerzésének nehézségeire és Forró magyar tudományos közösséggel való kapcsolataira is, végül pedig a hollandiai barátokkal folytatott levelezésére és ennek következtében a magyar állambiztonsági szolgálatok megfigyelésére.

A kutatás elsődleges forrása Forró Imre hagyatéka, melynek egy részét a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára őrzi, a másik része a család tulajdonában van. Ezúton is nagyon köszönöm dr. Pethő Ferencné Forró Hajnalkának, hogy édesapja dokumentumait a rendelkezésemre bocsátotta.

TANULMÁNYOK

Forró Imre 1910. augusztus 26-án született Kenderesen, gazdálkodó családba. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte 1916 és 1920 között, gimnáziumba Kisújszállásra járt 1920-tól 1928-ig. Az érettségi után Debrecenben iratkozott be az egyetemre, ahol teológiát és klasszika filológiát hallgatott. 1930-ban teológiai alapvizsgát tett, majd 1932-ben – hosszú és súlyos tüdőbetegség után – kápláni oklevelet szerzett.² Pihenés és nyelvtanulás céljából 1932 júliusában Klagenfurtba utazott.³

Forróat először 1930-ban, Kállay Kálmán professzor ajánlotta a holland reformeerd egyház zsinatának figyelmébe, és kérte, hogy egyik iskolájukban helyezték el.⁴ Ekkor még nem sikerült ösztöndíjat kapnia, de két évvel később, 1932. június 30-án, az utrechti Stipendium Bernardinum ösztöndíjbizottságától érkezett

2 Forró Imre önéletrajza, évszám nélkül, dr. Pethő Ferencné Forró Hajnalka magángyűjteménye (a továbbiakban: Magángyűjtemény).

3 Forró Imre német nyelvű önéletrajza. 1936. március 24. Tiszántúli Református Egyházkerület levéltára (a továbbiakban: TtREL) I. 27. b. Kéziratok, tanulmányok, levelek, 136–152, Forró Imre dokumentumai, 142. d.

4 Archief van het deputaatschap voor de steunverlening aan Hongaarse studenten, Forró Imre, Het Utrechts Archief (a továbbiakban: HUA) Nummer toegang 1455, Inventarisnummer 10.

egy levél, melyben a kuratórium nevében A. Noordtzij professzor értesítette Forró-t, hogy évente 1300 guldenes ösztöndíjat nyert el, melyet legfeljebb három éves időtartamra kaphat meg, amennyiben minden év végén a kuratórium megalégedésére teljesíti a korábban meghatározott tárgyakból a vizsgáit.⁵

Az ösztöndíjasoknak az első évben a nyelvet kellett megtanulniuk, miközben már holland nyelvű órákra is jártak, melyekből vizsgát is kellett tenniük. Forró a kor jeles holland tudósainál, Arie Noordtzij, Jan Anthony Cramer, Daniel Plooy és Johannes Severijn, Herman Theodorus Obbink, Cramer, Annéus Marinus Brouwer és Maarten van Rhijn professzoroknál tanult és vizsgázott.⁶

Itthon 1934. június 1-től szeptember 5-ig szülőfalujában, Kenderesen Csánky Benjámin mellett segédlelkészi gyakorlatot végzett,⁷ majd október 19-én Debrecenben megszerezte lelkészi képesítését.⁸ Ezt követően újra kiutazott Utrechtbe a harmadik ösztöndíjas évre. Ekkor kezdte el kutatni a holland–magyar egyházi-teológiai kapcsolatokat, amit a Stipendium Bernardinum kuratóriuma egy negyedik ösztöndíjas évvel is támogatott.⁹

A FRANEKERI PEREGRINÁCIÓ KUTATÁSA

Forró holland–magyar egyházi kapcsolatok iránti érdeklődése – önéletrajza szerint – utrechti tartózkodása harmadik évében kezdődött.¹⁰ Első kutatási anyagáról Van Rhijn professzor mondott véleményt még 1936-ban, aki azt javasolta, hogy ne a meglévő szakirodalmat foglalja össze, hanem inkább az újdonságokra koncentráljon. Gyűjtse össze a levéltári anyagokat, de tanulmány írásával még várjon, mert ehhez nem elegendő a holland nyelvtudása.¹¹

A franekeri peregrinációról készülő dolgozatát valamikor 1936 őszén plágiumvád érte. Forró élete későbbi szakaszában írt szövegében az esetet egyik diáktársa irigysége miatti lejáratásnak vélte, és Segesváry Lajost sejtette mögötte. Forró több más magyar teológustársához hasonlóan tagja lett a szakmai/világnézeti alapon létrejött diákegyesületnek, a Gereformeerde Theologen Studentenvereniging Voetius-nak (Református Teológusok Voetius Diákegyesülete). Létezett egy Voetius B-nek nevezett egyesület is, mely egyfajta evangelizációs célkitűzést fogalmazott meg.¹² A két világháború közötti időszakban Utrechtben tanuló 35 Stipendium

5 Stipendium Bernardinum kuratóriumának levele, 1932. június 21., Magángyűjtemény.

6 Forró Imre német nyelvű önéletrajza. 1936. március 24., TtREL I.27.b.142.d.

7 Uo.

8 Forró Imre önéletrajza. Magángyűjtemény.

9 TtREL I.27.b.142.d. 1936. március 24.

10 TtREL I.27.b.142.d. 1936. március 24.

11 Van Rhijn professzor levele Forró Imrénék, 1936. március 28., TtREL I.27.b.137.d.

12 J. H. VAN DE BANK: *Theologia reformata. 'Voetius' in de jaren 1899–1930*, in: H. van de Bank – A. J. Mensink – C. C. de Vreugd (szerk.): *Cantemus voetiani! 1899–1999. Geschiedenis van 100 jaar studentenleven binnen de Gereformeerde Theologen Studenten Vereniging 'Voetius te Utrecht, Zoetermeer*: Boekencentrum, 1999, 9–32, 19.

Bernardinum-ösztöndíjasból 26-an lettek a Voetius tagjai.¹³ Forró nem sokkal Utrechtbe érkezése után, még 1932-ben lett tag.¹⁴ Segesváry Lajossal a Voetius két szekciójában egyszerre kellett ugyanarról a témáról (Magyarország és a magyar református) előadást tartaniuk, de Segesváry mindkét szekcióban maga akart erről beszélni. Forró viszont ragaszkodott a saját előadásához, ezért Segesváry bosszúból plágiummal vádolta meg.¹⁵ A plágiumvád szerint Forró Hellebrant Árpád munkájából átvette a franekeri névsort. Mivel az utrechti professzorok aggódtak a plágium lehetősége miatt, Kállay Kálmán és Révész Imre elvállalták Forró munkájának összehasonlítását Hellebrantéval.¹⁶ Kiderült, hogy a vád alaptalan volt – Forró megrágalmazták –, és Révész mentette fel alóla. Ugyanakkor Révész úgy gondolta, hogy Forró nem hivatott arra, hogy egy tudományos sorozatot indítson el a peregrináció témájában, ahogyan azt a készülő munkája címében felvetette. Forró ez a megjegyzés nagyon bántotta, és ennek Révészhez írt levelében hangot is adott.¹⁷

Az ügy nem jutott nyugvópontra, ugyanis Forró meglepő levelet kapott Van Rhijn professzortól, aki levelezett a debreceni professzorokkal. Arra jutott, hogy bár a plágiumvád alól felmentették, de Révész végül elutasította munkáját és ebben Forró személyes sértettséget vélte felfedezni. Kérte Van Rhijnt, hogy ítélje meg ő az igazságát, és ha ő is elutasítja a munkáját, akkor nem folytatja tovább.¹⁸ Későbbi önéletrajzában úgy vélte, hogy amikor a Stipendium Bernardinum ki akarta adni a franekeri dolgozatát, akkor Révész nézte át, és azt írta, hogy Forró nem hivatott ennek a munkának az elvégzésére. Forró szerint viszont a professzora csak irigy volt, mert ő az utrechti Van Rhijn professzort kérte fel a bevezető megírására helyette.¹⁹ Az ügy következtében, illetve az életében történt változások miatt Forró évtizedekig nem foglalkozott tudományos munkával, és kéziratát is hosszú évekre félrerakta.

LELKÉSZI SZOLGÁLAT

Hollandiából hazatérve 1936 és 1943 között segédlelkész volt Kenderesen, Csökmön, Rétközberencsen, majd újból Kenderesen. Közben megnősült, 1941. július 8-án feleségül vette Giday Hajnalka tanítónőt, házasságukból három gyermek született: István, Hajnalka és Eszter. 1944. március 12-én a tiszagyendai gyülekezet lelkésznek hívta meg, egészen 1955-ig ott dolgozott, a család a feleségnek

13 István L. TUSKI: Voetius en de Hongaren, in: Uo., 34–44, 35–37.

14 C. C. de VREUGD: Leden der G. T. S. V. 'Voetius' vanaf 1899 tot 1999 naar jaar van aankomst, in: Uo., 117–122, 118.

15 Zeer persoonlijke woorden tot de „geschiedenis van het handschrift „Hong. studenten aan de Franeker Academie”, évszám nélkül, TtREL I.27.b.142.d.

16 Forró Imre levele Kállay Kálmánnak és Révész Imrének, 1937. február 25., TtREL I.27.b.137.d.

17 Forró Imre levele Révész Imrének, 1937. október 6., TtREL II.2.c. Dékáni hivatal iratai 34.d.

18 Forró Imre levele Van Rhijn professzornak, 1937. december 23., TtREL I.27.b.137.d.

19 Zeer persoonlijke woorden., TtREL I.27.b.142.d.

kiutalt szolgálati lakásban élt. A településen a reformátusok kisebbségben voltak, egy templomuk volt. Forró felépített 1948 és 1954 között egy új lelkészi hivatalt és néhány melléképületet, illetve egy kis parkot a gyülekezet segítségével. 1955. november 1-jével egészségügyi okok miatt visszaköltözött Kenderesre,²⁰ bár valószínűleg Gaál esperes mondatta le állásáról. Amikor 1960 nyarán Csánky Benjámín állása megüresedett, akkor Kenderesre Kormos Lászlót nevezték ki, ezért Forró rokkantnyugdíjba vonult.²¹

A STIPENDIUM BERNARDINUM ÖSZTÖNDÍJA

1954-ben a fríz T. Wever kiadó levélben kereste meg Forró. Van Rhijn professzortól tudták meg, hogy Utrechtben és Franekerben tanult diákok neveit és élettörténetét kutatja. A kiadót elsősorban a Franekerben tanult magyarok sorsa érdekelte. Felajánlották, hogy a kézirat áttekintése után esetleg tudnak belőle egy kiadványt csinálni.²² Forró nagyon megörült a lehetőségnek. Viszontválaszában megírta, hogy a szövegben elsősorban levéltári anyagok, oklevelek vannak, de az irodalom és a nyomtatott források összegyűjtése, illetve a híres magyar diákok sorsának kiadása még folyamatban van.²³

A franekeri kutatáshoz Forrónak anyagi támogatásra volt szüksége, hiszen rokkantnyugdíjából nem tudott volna hosszabb külföldi tartózkodást fizetni, és közben itthon a családját is eltartani. 1959 karácsonya előtt írt levelet a Stipendium Bernardinum ösztöndíjbizottságának, melyben ösztöndíjra pályázott.²⁴ Nem tudhatta, hogy kedvező lesz-e a bizottság döntése, ezért párhuzamosan a Fríz Akadémiától vagy a Franeker történetét kutató társaságtól szeretett volna támogatást szerezni, ha a Stipendium Bernardinum nem ítéli meg az ösztöndíját.²⁵

A Stipendium Bernardinum bizottsága nevében 1960. március 10-én W. C. van Unnik professzor közölte, hogy kérelmét pozitívan bírálta el a bizottság. Bár egykori tanárai közül már senki sem aktív, de a Van Rijn professzorral folytatott levelezésből kiderül, hogy érdekes egyháztörténeti kutatásról van szó, melyet csak helyben lehet elvégezni, és ez a Stipendium Bernardinum költségére történhet.²⁶ Forró tisztában volt azzal, hogy a kommunista Magyarországról nem lesz egyszerű kiutaznia Hollandiába. Van Unniknek meg is írta, hogy útlevele várni kell.²⁷ A magyar hatóságok felé igazolni kellett, hogy az ösztöndíjbizottság garantálja

20 1936. március 24., majd kiegészítés 1965. január 27. Forró Imre önéletrajza, TtREL I.27.b.142.d.

21 Forró levele Laci nevű barátjához, 1961. július 14., TtREL I.27.b.137.d.

22 T. Wever kiadó levele Forró Imrének, 1954. február 23., TtREL I.27.b.144.d.

23 Forró Imre levele a T. Wever kiadónak, 1954. március 4., TtREL I.27.b.137.d.

24 W. C. Van Unnik professzor levele Forró Imréhez, 1960. március 20., TtREL I.27.b.136.d.

25 Forró Imre levele dr. Kokhoz, 1960. február 11., TtREL I.27.b.136.

26 TtREL I.27.b.136.d., 1960. március 20.

27 Forró Imre levele Van Unnik professzorhoz, 1960. március 20., TtREL I.27.b.136.d.

Forró hollandiai tartózkodásának anyagi fedezetét, és igazolja, hogy munkája kizárólag történelmi-kultúrtörténeti irányú.²⁸

Ezek után évekig tartó huzavona kezdődött a kiutazás engedélyezése miatt. Zagyva Imre miniszterhelyettes azt tanácsolta Forrónak, hogy mivel magánszemélyként nem fog útlevelet kapni, ezért inkább az Akadémiától kellene hivatalos megbízást szereznie, hogy Hollandiában magyar vonatkozású levéltári kutatást végezhesen, így az útlevélkérdés is megoldódna.²⁹ Több szervhez is levélben fordult támogatásért. Kérte, hogy egyházi főhatósága és az *Egyháztörténet* folyóirat szerkesztő bizottsága is pártolói írásbeli véleménnyel legyen és támogassák külföldi kiutazását.³⁰ Ugyancsak írásban fordult az MTA Nyelv- és Felhasznált irodalomtudományi Osztályához, amelytől kérte, hogy hivatalosan is bízta meg a magyar irodalom- és kultúrtörténeti vonatkozású, 17. és 18. századi hollandiai levéltári kutatással 1961–1962-re.³¹ Ezt a kérését az elkövetkező hónapokban többször is megismételte Sótér Istvánhoz,³² illetve az ügyével megbízott ügyintézőhöz, Bernáth Istvánnéhoz küldött leveleiben.³³ Először 1961 tavaszán értesítette az MTA Nyelv- és Felhasznált irodalomtudományi Osztálya Forrókat, hogy a hollandiai kiutazása ügyébe nem sikerült kedvező döntést hozni.³⁴ Forró azonban nem adta fel, és kérte a Nyelv- és Felhasznált irodalomtudományi Osztályt, hogy ha lehet, egy évvel később mégis küldjék ki.³⁵ Szintén kérte az esperesét, hogy támogassa, illetve kérje meg számára a püspök és az Állami és Egyházügyi Hivatal előadójának támogatását is, mert az elővázumának ügyintézése már folyamatban van.³⁶ A Levéltárak Országos Központját szintén megkereste, hogy kutatásához hivatalos megbízást adjanak és útleveléről is gondoskodjanak.³⁷

Kérte továbbá a holland nagykövetet, hogy az ügyében vegye fel a kapcsolatot az Akadémiával, hiszen már megvan az ösztöndíja. Ő maga már nyugdíjas és ötven feletti, tehát nem nagy veszteség a magyar államnak.³⁸ A Holland Nagykövetség nagyon készséges volt, és igazolást adott ki arról, hogy amennyiben Forró

28 Forró Imre levele Quispel professzorhoz., TtREL I.27.b.136. 1960. április 6.

29 Forró Imre levele ismeretlen címzetthez, de talán Bán Imréhez, 1960. április 16., TtREL I.27.b.136.d.

30 Forró Imre levele név nélküli címzetthez, 1960 tavasza, TtREL I.27.b.136.d.

31 Forró Imre levele MTA Nyelv- és Felhasznált irodalomtudományi Osztályához, 1960. június 24., TtREL I.27.b.136.d.

32 Forró Imre levele Sótér Istvánnak, 1960. december 9., TtREL I.27.b.137.d.

33 Forró Imre levele Bernáth Istvánnéhoz, 1961. március 18., TtREL I.27.b.137.d.

34 MTA Nyelv- és Felhasznált irodalomtudományi Osztály levele Forró Imréhez, 1961. március 30., TtREL I.27.b.137.d.

35 Forró Imre levele MTA Nyelv- és Felhasznált irodalomtudományi Osztályához, 1961 (hivatali szám: Akadémia 10078/1961) TtREL I.27.b.137.d.

36 Forró Imre levele név nélküli címzetthez, 1961. május 26., TtREL I.27.b.136.d.

37 Forró Imre levele a Levéltárak Országos Központjához, 1961. július 23., TtREL I.27.b.136.d.

38 Forró Imre levele a holland nagykövethez, 1961. szeptember 21., TtREL I.27.b.136.d.

Imre érvényes magyar útlevelet mutat fel, egyéves hollandiai tartózkodásra jogosító látogatási vízumot kaphat.³⁹

Úgy tűnt, hogy nem volt hiábavaló a sok levelezés. Bernáth Istvánné azzal bízta, hogy ha olyan orvosi bizonyítványt mutat be, miszerint a levéltári munkára alkalmas, nem lesz akadálya hollandiai kiutazásának. A hollandoktól ráadásul megkapta az egy évre szóló előzetes vízumot, már csak az akadémiai megbízatás és az útlevél hiányzott.⁴⁰ Januárban a körzeti orvosi bizonyítvány is meglett, amelyet járási tisztí főorvos megerősített.⁴¹

Hamarosan azonban elutasító válasz érkezett, mely szerint Forró főhatósága a Művelődési Minisztérium (Állami és Egyházügyi Hivatal) nem foglalt egyértelműen állást Forró mellett, és ezért az MTA Nyelv- és Felhasznált Irodalomtudományi Osztályának nem áll módjában az útlevélkérelmét a Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya felé továbbítani.⁴² Forró továbbra sem adta fel, Utrechtből kérte Quispel professzort, hogy járjon közben az érdekében Ilku Pál miniszternél a Művelődésügyi Minisztériumban,⁴³ illetve Prantner Józsefnél, az Állami és Egyházügyi Hivatal elnökénél, és fejtse ki, mennyire hasznos és szükséges lenne a hollandiai kutatása.⁴⁴ A nyáron Csánky Benjámint, Hollandiába disszidált egykori kenderesi lelkésznek küldött levelében megírta, hogy június 16-án felhívták az Állami és Egyházügyi Hivatalba, és Veres Pál főosztályvezető közölte vele, hogy a következő év áprilisában vagy később kimehet Hollandiába. Előbb Zugor István megy egy fél évre a holland–magyar szótár átfésülése érdekében, miután hazajött, Forró máris mehet.⁴⁵ Az útiköltség kérdése is elrendeződött, G. Quispel, a Stipendium Bernardinum kuratóriumának adminisztrátora német nyelvű levélben igazolta, hogy nemcsak Forró kint-tartózkodását fogják fizetni, hanem az oda-vissza útját is, és küldenek a Forró által kívánt időpontra egy Budapest–Utrecht vonatjegyet.⁴⁶ Közben az is kiderült, hogy Péter János külügyminiszter közbenjárt az érdekében, végül így kapott kiutazási lehetőséget.⁴⁷

Zugor István hazaérkezése után, 1963 márciusában vette fel Forróval a kapcsolatot.⁴⁸ Forró most már nagyon szeretett volna kiutazni, lehetőleg az ősszel, és erről a minisztériumban Veres Pálnak,⁴⁹ az Akadémián Sötér Istvánnak küldött leveleiben is részletesen írt, kérte ügye előmozdítását.⁵⁰ 1963 őszén már szállást

39 Holland nagykövetség igazolása, 1961. október 20., TtREL I.27.b.136.d.

40 Forró Imre levele Makkay Lászlóhoz, 1961. október 23., TtREL I.27.b.136.d.

41 Körzeti orvosi bizonyítvány, 1962. január 10., TtREL I.27.b.137.d.

42 Forró Imre levele név nélküli címzetthez, 1962. április 21., TtREL I.27.b.137.d.

43 Forró Imre levele Quispel professzorhoz, 1962. április 14., TtREL I.27.b.137.d.

44 Forró Imre levele Quispel professzorhoz, 1962. április 24., TtREL I.27.b.137.d.

45 Forró Imre levele Csánky Benjámint, 1962. június 29., TtREL I.27.b.137.d.

46 Quispel igazolása, 1962. július 13., TtREL I.27.b.136.d.

47 Forró Imre levele Péter Jánoshoz, 1962. július 26., TtREL I.27.b.137.d.

48 Zugor István levele Forró Imréhez, 1963. március 13., TtREL I.27.b.139.d.

49 Forró Imre levele Veres Pálnak, 1963. március 21., TtREL I.27.b.137.d.

50 Forró Imre levele Sötér Istvánhoz, 1963. április 8., TtREL I.27.b.139.d.

is talált magának Utrechtben, C. A. de Ridder lelkészéknél, akik egy szobát bocsátottak Forró rendelkezésére, mely nem volt nagy, de központi fűtéssel volt felszerelve, ellátással együtt havi 140 guldent kértek érte.⁵¹

Forró az útlevét már valamikor november elején megkapta, de a vízumra és könyvekre, illetve kéziratok engedélyére még várnia kellett.⁵² Sajnos a vízum késett, így csak 1964. január után utazhatott el. Mivel az útlevele egy évre volt érvényes, három hónapot máris elveszített az ösztöndíjából. Kérte az IBUSZ-tól az útlevele meghosszabbítását,⁵³ sőt még Péter János külügyminiszter közbenjárásában is bízott ennek érdekében.⁵⁴ Az adminisztratív előkészületek mellett praktikus kérdésekben is keresett segítséget. Kürti Lászlónak írt, aki nemrég tért haza Hollandiából, tőle érdeklődött, hogy milyen magyar ismerősökkel tartotta a kapcsolatot, illetve az útra vonatkozóan jó tanácsokat várt tőle.⁵⁵ Forró még indulás előtt szeretne volna meghosszabbítani hollandiai tartózkodását 1965 decemberének végéig, amihez a Stipendium Bernardinum engedélyt kérte.⁵⁶ Quispel professzor viszont arról tájékoztatta, hogy több magyar is pályázott az ösztöndíjra, így nem sok remény volt a hosszabbításra.⁵⁷ 1964 nyarán végül sikerült az útlevét egy évvel meghosszabbítani.⁵⁸ A hollandoktól azt kérte 1964 kora őszén, hogy a tanév végéig (1965. július 30-ig) maradjon.⁵⁹

1965 nyarán lezárult utrecht-i kutatását az 1970-es években Forró szeretne volna még folytatni. A Stipendium Bernardinum kuratóriuma nevében Prof. Dr. D. J. Hoens meghívta Forró Imrét 1973 augusztusában egy hollandiai látogatásra a Stipendium Bernardinum költségére.⁶⁰ Sajnos az utazásra nem kapott engedélyt, mivel a Szolnok megyei rendőr-főkapitányság visszavonatta vele az útlevíkérelmét, mert nem volt meg a kéziratkiviteli engedélye.⁶¹ Egy év múlva Fajcsek Magdának, az OSZK olvasószolgálat vezetőjének írt hollandiai Hungarica-kutatási tervéről, kérte, hogy mint megbízott hivatalos külső munkatárs, hivatalos útlevéllal utazhasson ki.⁶² Forró Köpeczy Béla MTA főtitkár támogató levelével írt a Stipendium Bernardinum kuratóriumának, melyben 1976-ra ösztöndíjat kért, hogy az 1964–1965-ös anyaggyűjtéséhez a bevezetőjét meg tudja írni.⁶³ Mivel nem kapott

51 C. A. de Ridder levele Forró Imréhez, 1963. november 9., TtREL I.27.b.139.d.

52 Forró Imre levele Quispel professzorhoz, 1963. november 14., TtREL I.27.b.139.d.

53 Forró levele Vas Zoltán Péterhez, 1964. január 8., TtREL I.27.b.136.d.

54 Forró Imre levele Péter Jánosnak, 1964. február 19., TtREL I.27.b.137.d.

55 Forró Imre levele Kürti Lászlónak, 1964. február 21., TtREL I.27.b.139.d.

56 Forró Imre levele Quispel professzornak, 1964. március 12., TtREL I.27.b.142.d.

57 Quispel professzor levele Forró Imréhez, 1964. március 19., TtREL I.27.b.139.d.

58 Forró Imre levele a Magyar Nagykövetségre, 1964. augusztusa, TtREL I.27.b.139.d.

59 Forró Imre levele De Graaf professzornak, 1964. szeptember 3., TtREL I.27.b.139.d.

60 Prof. Dr. D. J. Hoens levele Forró Imrének, 1973. március 14., TtREL I.27.b.136.d.

61 Forró Imre levele a MTA Filozófiai és Történettudományi Osztálynak, 1973. május 26., TtREL I.27.b.139.d.

62 Forró Imre levele Fajcsek Magdának, 1974. május 9., TtREL I.27.b.139.d.

63 Forró Imre levele a Stipendium Bernardinum kuratóriumának, 1975. március 20., TtREL I.27.b.144.d.

támogatást, két év múlva újból próbálkozott, ezúttal Mezey László, a Könyvtörténeti és Bibliai Munkabizottság elnökének ajánlásával írt levelet a Stipendium Bernardinum kuratóriumához, melyben a Hungarica-kutatás támogatására kért lehetőséget,⁶⁴ de ekkor sem járt sikerrel. Utoljára az 1979–1980-as tanévre nyújtott be pályázatot a Stipendium Bernardinum ösztöndíjára, hogy a franekeri akadémián tanult magyarokról szóló kéziratát – mely forráskiadvány lenne – kiadhassa,⁶⁵ azonban ezt a kérelmét is elutasították.

Még egyszer sikerült kijutnia Hollandiába a bécsi központú Europäisches Pastorat für Ökumenische Beziehungen meghívására. A titkár, Katherine van Drimelen vette fel Forróval a kapcsolatot 1977 februárjában és hívta meg Forró és feleségét de Hezenbergbe (Hattem) és a barchemi református gyülekezet lelkészlakjába. Mind az útiköltséget, mind a hollandiai tartózkodásuk költségeit a meghívó fél vállalta magára, a meghívás négy hétre szólt.⁶⁶ 1977. július 13. és augusztus 15. között voltak Hollandiában, ahonnan még Londonba is elutaztak egy hétvégére Maarten den Dulk lelkész meghívására.⁶⁷

A FRANEKERI KUTATÁS

Forró még hollandiai útja előtt véleményezésre elküldte a franekeri levéltári gyűjtésről készült anyagát szakmai lektorálásra, mivel azt az *Egyháztörténet* című folyóiratban kívánta publikálni. A szerkesztőbizottságot arról értesítette, hogy Tóth Endre professzor kisebb pótlásokat, elrendezéseket, bő tartalmi ismertetést és rövid bevezető tanulmányt javasolt. Zugar István szerint a szövegek ódon nyelvezetűek, ezek önmagukért beszélnek.⁶⁸ 1960 nyarán Esze Tamás, az *Egyháztörténet* főszerkesztője Kenderesen járt és Forró franekeri kéziratát sürgette. Forró ekkor kezdte el átgépelni az anyagot. Később bevezető tanulmányt is szeretett volna írni, illetve irodalmat, biográfiát, név- és tárgymutatót is össze akart állítani.⁶⁹

Szakirodalom összegyűjtéséhez Bucsay Mihálytól kérte kölcsön a *Die Geschichte des Protestantismus in Ungarn* című könyvet, illetve érdeklődött, hogy a franekeri, a hollandiai, vagy általában a magyar peregrinációval kapcsolatban lennének-e adatai.⁷⁰ Szakmai tanácsért a kor neves tudósaihoz fordult, mind Makkay László-

64 Mezey László levele a Stipendium Bernardinum kuratóriumának, 1977. november 3., TtREL I.27.b.143.d.

65 Forró Imre levele a Stipendium Bernardinum kuratóriumának, 1979. február 3., TtREL I.27.b.144.d.

66 K. van Drimelen levele Forró Imréhez, 1977. február 23. Magángyűjtemény.

67 Forró Imre önéletrajza, 1980. augusztus. Magángyűjtemény.

68 Forró Imre levele az Egyháztörténet szerkesztőbizottságának, 1960. március 19., TtREL I.27.b.137.d.

69 Forró Imre levele az Egyháztörténet szerkesztőségi titkárának, 1960. augusztus 15., TtREL I.27.b.137.d.

70 Forró Imre levele Bucsay Mihályhoz, 1960. március 24., TtREL I.27.b.136.d.

tól,⁷¹ mind Bán Imrétől kérte, hogy ajánljanak neki magyar, német vagy holland nyelvű szakirodalmat.⁷²

Még kiutazása előtt felvette holland levéltárosokkal a kapcsolatot, hogy segítsenek neki magyarokra vonatkozó adatok összegyűjtésében. Egy holland kollégától azt kérte, hogy a halotti anyakönyvekből írja ki neki a Franekerben meghalt magyar diákok neveit, a matrikulában fellelhető formában pontos forrásmegjelöléssel. Érdeklődött, hogy vannak-e még régi sírok, és ott vannak-e nyomai a magyaroknak.⁷³ Szintén érdekelték a carmina gratulatoriák is, ezek katalógusszáma,⁷⁴ illetve kérdezte, hogy melyik disputációban vagy disszertációban lelhetőek fel.⁷⁵ A fríz levéltárosok nagyon készségesen segítettek is, mert a disszertációkban megjelent versekről listát is küldtek, de kölcsönözni disszertációkat nem tudtak.⁷⁶ Forróban már ekkor felmerült kéziratának kiadása, kérte a levéltárost, hogy érdeklődjön meg, lenne-e igény erre, a kiadásában esetleg a Fríz Akadémia, a Fríz Társaság vagy a Stipendium Bernardinum is részt vehetne.⁷⁷

Miután Hollandiába megérkezve bele tudott kezdeni a kutatásába, a Fríz Akadémia és a Frízlandi Levéltár teljes körű segítséget nyújtott neki. Még egy külön asszisztentst is kapott, egy groningeni teológushallgatót, Pieter Tuinhofot, aki segített neki a kézírata javításában, nyelvi lektorálásában, a névjegyzék összeállításában.⁷⁸ Egykori professzora, Van Rhijn pedig ígéretéhez híven megírta a készülő kézírathoz az előszót.⁷⁹ Forró munkájának nyomtatásban való megjelentetését a Fríz Akadémia nagyon komolyan gondolta, ugyanis elkezdtek reklámozni a még kéziratban lévő könyvet, és előrendelést vettek fel rá.⁸⁰ Forró is igyekezett a könyvére vásárlókat találni egyrészt Hollandiában,⁸¹ az ottani barátai között,⁸² másrészt Magyarországon.⁸³

A könyv azonban nem jelent meg. Forró és Tuinhof tovább leveleztek, és dolgoztak a kézíraton. A kötetet magyar, holland és angol nyelven tervezték, hogy minél szélesebb közönséget tudjanak elérni. A holland szövegrészeket Tuinhof lektorálta, az angol részhez fordítót kerestek.⁸⁴ Forró mindig talált újabb érdekes adatokat, melyeket viszont még szeretett volna felvenni a munkájába, például Apáti

71 Forró Imre levele Makkay Lászlónak, 1961 végén? [nincs évszám] TtREL I.27.b.137.d.

72 Forró Imre levele Bán Imrének, 1961. november 14., TtREL I.27.b.137.d.

73 Forró Imre levele egy holland levéltárosnak, 1960. október 18., TtREL I.27.b.136.d.

74 Forró Imre levele Van Buijtenen levéltárosnak, 1960. október 19., TtREL I.27.b.136.d.

75 Forró Imre levele Van Rhijn professzornak, 1960. december 15., TtREL I.27.b.137.d.

76 Van Buijtenen levéltáros levele Forró Imrének, 1961. január 10., TtREL I.27.b.144.d.

77 Forró Imre levele Van Buijtenennek, 1961. április 29., TtREL I.27.b.137.d.

78 Forró Imre levele De Graaf professzornak, 1965. február 2., TtREL I.27.b.139.d.

79 Van Rhijn professzor előszava, 1965 márciusa, TtREL I.27.b.143.d.

80 Előrendelés szövege, 1965. március 31., TtREL I.27.b.144.d.

81 Forró Imre levele Stolk úrhoz, 1965. március 15., TtREL I.27.b.144.d.

82 Forró Imre levele Josénak és Mikinek, 1965. március 22., TtREL I.27.b.145.d.

83 Forró Imre levele Állami Könyvterjesztő Vállalat Könyvterjesztő Osztály Idegennyelvi Csoportjának, évszám nélkül, de kb. 1965 tavasza, TtREL I.27.b.145.d.

84 Pieter Tuinhof levele Forró Imréhez, 1967. március 8., TtREL I.27.b.144.d.

Miklós levelezését és életét,⁸⁵ majd írt még két rövid cikket, az egyik a holland–magyar egyházi kapcsolatokról szólt, a másikat az angol–magyar kapcsolatokról.⁸⁶ Mivel teológusként az orvosi témájú disszertációkhoz nem értett, Szodoray Lajos debreceni orvosprofesszort kérte meg, hogy 12 orvosi disszertációt készítő diák életrajzát, munkásságát és annak jelentőségét ismertesse majd könyvében.⁸⁷ Forró a hetvenes évek elején is újabb témákkal egészítette ki készülő munkáját. Úgy tervezte, hogy a doktoráltak névsorát, disszertációkat, carmina gratulatoriákat, függelékben életrajzokat, levelezéseket, Szepsi Csombor Márton Hollandiára és Fríziára vonatkozó leírását, a magyar–holland kapcsolatok eddig sehol meg nem jelent illusztrációit adná ki, de felvette volna Molnár József (a németországi Új Látóhatár szerkesztője) Misztótfalusi Kis Miklósról szóló tanulmányát is.⁸⁸

A könyv megjelenése azonban továbbra is csúszott. Forró Sivirsky Antal utrechti tanárnak 1975-ben arról írt, hogy a kézirat elkészült, megírta a bevezetőt, és mint forráskiadványt ki lehetett volna adni, mégis úgy tűnt, hogy a szövege darabos, nem olvasmányos egy kívülállónak. Ezért elkezdett egy általános bevezetőt írni 500 év történelméről, ez azonban újabb kutatást igényelt.⁸⁹ Utolsó fennmaradt levelében kérte a Fríz Akadémiát, hogy a franekerai magyar diákokról szóló kéziratáról 2-3 másolatot készítsenek neki, mert szüksége lenne rá, és a magyar tudományos köröknek is.⁹⁰

Forró halála után felesége írt (feltehetőleg) a hollandiai magyar nagykövetnek, férje magyar–holland kapcsolatokra és részletesebben a Franekerben tanult magyarokra vonatkozó kutatását említette, kérve, hogy a nagykövet segítse a munka kiadását.⁹¹ A Magyarországi Református Egyház Zsinatának Elnöksége, Dr. Tóth Károly püspök, a Zsinat lelkesi elnöke írt Forrónénak, hogy hajlandóak kiadni a kéziratot, ha a család állja a költségeket.⁹² Végül Tarr Kálmán zsinati tanácsos javaslatára Forró munkáját nem önálló kiadványként, hanem a *Theologiai Szemlében* jelentették meg.⁹³

STIPENDIUM BERNARDINUM ÖSZTÖNDÍJASAI

A franekerai kutatómunka mellett Forró már 1951-ben elhatározta, hogy összegyűjti az utrechti Stipendium Bernardinum ösztöndíjasaik életrajzait. Erről legelőször volt professzora, Révész Imre véleményét kérte ki, aki bár megbízott

85 Forró Imre levele De Vries igazgatóhoz és Pieter Tuinhofhoz, 1967. április 20., TtREL I.27.b.137.d.

86 Forró Imre levele a Fríz Akadémiához, 1968. február 14., TtREL I.27.b.136.d.

87 Forró Imre levele Szodoray Lajosnak, 1971. december 29., TtREL I.27.b.139.d.

88 Forró Imre levele Molnár Józsefhez, 1972. február 16., TtREL I.27.b.137.d.

89 Forró Imre levele Sivirsky Antalhoz, 1973. január 24., TtREL I.27.b.144.d.

90 Forró Imre levele K. de Vriesnek, 1980. március 17., TtREL I.27.b.139.d.

91 Forró Imréné levele a holland nagykövetnek, 1988. március 23., TtREL I. 27.b.136.d.

92 Tóth Károly levele Forró Imrénének, 1987. április 24., TtREL I.27.b.146.d.

93 Tarr Kálmán levele Forró Imrénének, 1988. november 18., TtREL I.27.b.146.d.

Forró szaktudásában, de az anyagi eszközök hiányára és a kutatómunka időigényes voltára hívta fel a figyelmét.⁹⁴ 1952-ben a Ráday utcában összegyűlő egyháztörténeti felolvasó ülésre is meghívták, sőt felajánlották, hogy segítséget nyújtanak az ösztöndíjasok neveinek összegyűjtésében.⁹⁵

Ezt követően hosszú ideig nincs a forrásokban arra vonatkozóan adat, hogy foglalkozott volna a témával. A Stipendium Bernardinum fennállásnak 200 éves jubileuma alkalmából viszont egy cikk megírására kapott felkérést. Ekkor már ő maga is újból megkapta az ösztöndíjat, bár a kiutazása még bizonytalan volt. Az ösztöndíj kuratóriumával viszont folyamatosan levelezett, így annak elnökét, Quispel professzort arról tájékoztatta, hogy *A 200 éves Stipendium Bernardinum és annak hatása Magyarországon* címmel készül tanulmánya, melyhez csatolni kívánta az ösztöndíjasok névlistáját. Ennek ellenőrzését és kiegészítését kérte a professzortól.⁹⁶ Ugyancsak a névlista kiegészítése ügyében kereste meg Tüski Istvánt, továbbá érdeklődött nála a doktori fokozatot szerzett volt ösztöndíjasok, illetve a Hollandiába emigrált magyarok sorsa felől.⁹⁷ 1961 tavaszán-nyarán az ösztöndíjasok névsorának és életrajzának összeállítása érdekében kiterjedt levelezést folytatott Magyarországon és külföldön élő egykori ösztöndíjasokkal.⁹⁸ A névsor összeállításában és a munka szakmai ellenőrzésében Tóth Endre professzor is részt vett.⁹⁹ A kiadvány eredeti tervek szerint az *Egyháztörténet* folyóiratban jelent volna meg, de annak megszűnése miatt Pákozdy László közbenjárására egy sokkal rövidebb megemlékező írás láthatott csak napvilágot a *Theológiai Szemle*ben.¹⁰⁰ Forró a dolgozatát Galambos Zoltán, Csehszlovákiában élő lelkésznek is eljuttatta, aki a szöveg alapján maga is írt egy megemlékezést.¹⁰¹

Forrót foglalkoztatták a jubileummal kapcsolatos kiadványok, és az ünnepségen való magyar részvétel. Már 1961 februárjában arról érdeklődött a Hollandiába emigrált egykori kenderesi lelkésznel, Csánky Benjáminnál, hogy milyen tervek vannak a megemlékezéssel kapcsolatban, és a Hollandiában élő magyarok közül ki fog elmenni oda.¹⁰² 1961 nyarán levélben kereste meg a magyarországi református egyház vezetőit, kérte őket, hogy ne feledkezzenek meg az évfordulóról.¹⁰³ A megemlékezés programját Forró megkapta Utrechtből, majd továbbította Csánky Benjáminnak, akit kért, hogy feltétlenül jelenjen meg egy magyar delegáció koszorúval és lehetőleg emléktáblával az ünnepségen. Csánkyval azt is

94 Révész Imre levele Forró Imréhez, 1951. december 28. Magángyűjtemény.

95 Ismeretlen személy levele Forró Imréhez, 1952. április 3., TtREL I.27.b.145.d.

96 Forró Imre levele Quispel utrechtli professzorhoz, 1961. május 1., TtREL I.27.b.136.d.

97 Forró Imre levele Tüski Istvánhoz, 1961. május 15., TtREL I.27.b.137.d.

98 Forró Imre levele ismeretlen személyhez, 1961. május 24., TtREL I.27.b.136.d.

99 Forró Imre levele egy meg nem nevezett professzorhoz, 1961. június 16., TtREL I.27.b.137.d.

100 FÖRRŐ Imre: A 200 éves Stipendium Bernardinum, *Theológiai Szemle* 5(1962/3–4), 104–106.

101 Forró Imre levele Galambos Zoltánnak, 1961. augusztus 16., TtREL I.27.b.136.d.

102 Forró Imre levele Csánky Benjáminnak, 1961. február 24., TtREL I.27.b.137.d.

103 Forró Imre levele Bartha Tiborhoz, 1961 július [nap nélkül]; Forró Imre levele a konventi elnökséghez. 1961. július 12., TtREL I.27.b.137.d.

közölte, hogy holland barátja, Adriaan Korevaar segítségével a Stipendium Bernardinumról írt tanulmányát megpróbálja a *Hervormd Nederland* hetilapban kiadni.¹⁰⁴ Szintén augusztusban tanulmányát eljuttatta a *Reformátusok Lapjához* is,¹⁰⁵ illetve Nagy Géza kolozsvári professzort is biztatta, írjon erdélyi protestáns lapba a jubileumról, kiegészítve erdélyi vonatkozású dolgokkal (például Kovács Ödönnel és nagyenyedi körével).¹⁰⁶

BARÁTI KAPCSOLATOK

Forró még egyetemi évei alatt ismerkedett meg Adriaan Korevaarral, aki társadalomföldrajzot¹⁰⁷ hallgatott abban az időben az utrechti egyetemen, amikor Forró is ott tanult, majd hollandként tagja, sőt vezetőségi tisztviselője lett a Nemzetközi Diákklubnak.¹⁰⁸ Levelezésük csak 1952-től kezdve maradt fenn. Korevaar már tudott arról, hogy Forró szeretné az utrechti ösztöndíjasok neveit összegyűjteni, de az országaik közötti nehéz politikai helyzet miatt erre nem sok lehetőséget látott.¹⁰⁹ Évekkel később, 1959 augusztusában, Adriaan és egy másik régi barát, Nel van der Spek kisasszony eljöttek Magyarországra a debreceni Nyári Egyetemre tanulni.¹¹⁰ Adriaan olyan barát volt, akivel tudományos kutatással kapcsolatos kérdések mellett¹¹¹ megosztották egymással a hétköznapi történéseit, nyaralásokat, gyerekek iskolai előmenetelét, majd később azok családi életét is. A hiánygazdasággal küzdő Magyarországra Hollandiából próbált Forró Adriaan és más holland ismerősök segítségével alkatrészt szerezni a fia motorjába¹¹² és rádiójába.¹¹³ Amikor Hollandiába készült a Stipendium Bernardinummal, akkor is barátjától érdeklődött a szobaárak felől, illetve megkérte Korevaart, hogy papírpénzt küldjön neki, mert itthon nem jutott guldenhez.¹¹⁴ Aktuális világpolitikai kérdésekről, magyar történelemről és közös ismerősükről, a Kenderesről emigrált Csánky tiszteletes úrról is írtak egymásnak.¹¹⁵ Forró jóban volt Adriaan testvérével, a lelkész Corral is, aki rendszeresen elküldte neki a *Hervormd Nederland* példányait.¹¹⁶ Nel

104 Forró Imre levele Csánky Benjáminnak, 1961. augusztus 5., TtREL I.27.b.136.d.

105 Forró Imre levele a Reformátusok Lapja szerkesztőjének, 1961. augusztus 18., TtREL I.27.b.136.d.

106 Forró Imre levele Nagy Gézának, 1961. augusztus 20., TtREL I.27.b.136.d.

107 Sz. n.: Utrechtsche studenten almanak voor 1933, Utrecht, P. den Boer, 1932, 484.

108 Sz. n.: Internationale club van studeerenden, *Utrechtsch Niemsblad*, 1936. január 22., *Derde Blad*, 11.

109 Adriaan Korevaar levele Forró Imréhez, Rotterdam, 1952. július 7. Magángyűjtemény.

110 Forró Imre levelezőtársai a debreceni Nyári Egyetemen, 1959. augusztus. Magángyűjtemény.

111 Forró Imre levele Adriaan Korevaarnak, 1960. február 29., TtREL I.27.b.136.d.

112 Forró Imre levele Adriaan Korevaarnak, 1961. augusztus 16., TtREL I.27.b.136.d.

113 Forró Imre levele a Veerman családnak, 1960. december 15., TtREL I.27.b.136.d.

114 Forró Imre levele Adriaan Koervaarhoz, 1961. november 14., TtREL I.27.b.137.d.

115 Forró Imre levele Adriaan Korevaarnak, 1962. augusztus 31., TtREL I.27.b.137.d.

116 Forró Imre levele Cor Korevaarnak, 1960. december 14., TtREL I.27.b.136.d.

van der Spekkel is folyamatosan levelezett, aki 1972-ben járt újból Magyarországon, Forrónak holland nyelvű szövegei korrigálásában segített.¹¹⁷

AZ ÁLLAMBIZTONSÁG LÁTÓKÖRÉBEN

Forró a leeuwardeni kutatása során ismerte meg a franekeri nyugdíjas tanárt, Dirk Vermeulent, akivel szintén jó baráti kapcsolatot alakított ki. Vermeulen segített a franekeri kutatásban is, illetve családjával többször járt Magyarországon, ami felkeltette az Állambiztonság érdeklődését.¹¹⁸

Környezetéből egy lelkész volt az, aki rendszeresen jelentett Forró hollandiai kapcsolatairól. A besúgó – akinek személyazonossága ismert, de Forró családjának kérésére nem fedem fel a kilétét – 1967-ben találkozott először Vermeulennel, akinek külsejéről részletes leírást adott, együtt szétnéztek a helyi piacon, találkoztak más lelkésszel. Megtudta, hogy Forró még hollandiai útján ismerte meg Vermeulent. A holland elmondta, hogy minden nagyon érdeklő Magyarországon, az emberek életmódja, anyagi helyzete, gondolkodásmódja, erről otthon barátai kérésére be is kívánt számolni. Érdekelte a magyarországi gyülekezeti élet, illetve az arab–izraeli helyzetről is beszélgettek. A jelentés az állambiztonság azonnali gyanúváltójává váltotta ki, a hollandot hírszerzőgyanúsna minősítették, aki ellenséges tevékenységet fejtett ki, és további információt kértek róla.¹¹⁹ A besúgó már néhány napon belül tájékoztatta a tartótisztet, kiderült, hogy Forró hollandiai tartózkodása idején náluk lakott és a tanár segített neki más utazásaiban is.¹²⁰ Vermeulen 1968-as látogatása újból gyanút keltett a tartótisztben, mivel úgy látta, hogy nem magánemberként, hanem egy segélyszervezet megbízásából érkezett, és gyógyszert, illetve ruhát hozott magával. Az is gyanús volt, hogy sokat érdeklődött a hitélet felől és alaposan szemügyre vette a piaci árakat.¹²¹ Később a besúgó azt is megtudta, hogy Vermeulen a magyarországi útja során rengeteg fényképet készített, melyeket Hollandiában előadások keretében bemutatott, és itt adományt gyűjtött, melyből pénzt juttatott Magyarországra. 1969-ben a fia készült látogatóba, akiről feltételezték, hogy szintén Forró Imrénél kap szállást. Forróék fia ugyanekkor Hollandiába akart utazni, az útlevelével kapcsolatban a tartótiszt további lépéseket akart tenni.¹²² 1969-ben Forróékat Vermeulen testvére és fia látogatta meg, akik Kisújszálláson a templomot és az iskolát nézték meg, de többfelé is utaztak, akár Forró kísérete nélkül is.¹²³ Később az is kiderült, hogy még Romániába, Nagybányára is elutaztak egy lelkészhez, akinek Forró mutatta be

117 Nel van der Spek levele Forró Imréhez, Utrecht, 1972. augusztus 14. Magángyűjtemény.

118 Nagy Imre levele Dirk Vermeulenz, Törökszentmiklós, évszám nélkül. Magángyűjtemény.

119 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTIL) – 3.1.2-H-37277, 1967. szeptember 1.

120 1967. szeptember 11., Uo.

121 1968. augusztus 13., Uo.

122 1969. január 31., Uo.

123 1969. augusztus 11., Uo.

a Vermeulen családot még egy évvel korábban.¹²⁴ Vermeulenék fiának magyarországi látogatása, illetve Forró fiának hollandiai útja különösen is érdekelte a titkosszolgálatot, több ügynöktől is maradt fenn erre vonatkozó jelentés.¹²⁵

Vermeulen 1970 nyarán újból járt Magyarországon, ahova egy segélyszervezet megbízásából hozott adományokat, minden évben ugyanazokat a helyeket és személyeket kereste föl.¹²⁶ A besúgó azt is kiderítette, hogy nemcsak Hollandiában, hanem más országokban (Kanada, Egyesült Államok) is gyűjtenek rászoruló magyaroknak, főleg szeretetszolgálatoknak, de magánszemélyeknek is juttatnak adományt, így például Forró Imre családjának is.¹²⁷ 1971-ben is jönni akartak Vermeulenék, újból Forró vendégeiként, aki már előre szervezte a meglátogatni kívánt útvonalon a szállást és ebédet.¹²⁸ Végül Vermeulenék fia jött el,¹²⁹ mivel az apja 1971 nyarán nem kapott vízumot. Ezzel kapcsolatban Forró írt a püspöknek, és kérte, hogy nézzen utána miért nem kapott holland barátja beutazási engedélyt.¹³⁰ Erről a besúgó is tudomást szerzett, és tájékoztatta a tartótisztjét, akinek elmondta, hogy az esperes szerint nem kívánatos ennek a holland állampolgárnak a magyarországi látogatása. A tartótiszt most már ellenségesnek minősítette Forró tevékenységét és a besúgónak további parancsot adott megfigyelésére.¹³¹ 1972 nyarán Megyeri Béla nyugalmazott kabai lelkészhez érkezett egy holland nő, aki később Forró is meglátogatta. A kilétéről maga a besúgó sem tudott sokat, feltételezte, hogy Kerekes János, Hollandiába emigrált lelkész özvegye lehetett.¹³² Valószínűbb, hogy Forró régi barátja, Nel van der Spek volt az, mivel ő is éppen ekkor járt újra Magyarországon. Az utolsó bejegyzések már nem foglalkoztak Vermeulenékkel, úgy tűnik, hogy 1974 után már nem keletkezett érdemi állambiztonsági információ ebben az ügyben.

VÉGKÖVETKEZTETÉSEK

Forró Imrét kiváló tanulmányi eredményei tették érdemessé az utrechti Stipendium Bernardinum ösztöndíjas helyére. Az első Hollandiában töltött évek alatt kezdett bele a franekeri kutatómunkájába és kötött életre szóló barátságokat. Saját bevallása szerint egészségi állapota miatt került az egyházi élet perifériájára, hiszen lelkési kinevezést csak Tiszagyenda és környékének tanyavilágába kapott. Valójában lehet, hogy évtizedekig fenntartott nyugati kapcsolatai és leveleiből is vilá-

124 1969. szeptember 10., Uo.

125 ÁBTIL – 3.1.5 – O-13586/3/280. 1969. június 4., 1969. június 27., 1969. augusztus 11.

126 ÁBTIL – 3.1.2 – H-37277, 1970. július 28.

127 1970. augusztus 28., Uo.

128 1971. július 13., Uo.

129 1971. augusztus 24., Uo.

130 Forró Imre levele Barta Tiborhoz, 1971 karácsonya, TtREL I.27.b.137.d.

131 ÁBTIL – 3.1.2 – H-37277, 1972. január 14.

132 1972. szeptember 21., Uo.

gosan kiérezhető polgári nézetei szintén hozzájárultak ahhoz, hogy nem tartozott a rendszer kegyeltjei közé.

Hollandiával a tudományos kutatómunkáján keresztül folyamatosan kapcsolatban volt. A franekeri magyar peregrinációval még egyetemi évei alatt kezdett el foglalkozni, majd az 1960-as években újból megkapott Stipendium Bernardinum ösztöndíjának köszönhetően folytathatta a munkát. Bár ezek után is még évekig kutatott a témában, nagy műve soha nem jelenhetett meg nyomtatásban. Ennek az is oka lehetett, hogy mindig újabb és újabb érdekes témákat talált, melyeket nem szeretett volna dolgozatából kihagyni, így viszont soha nem ért a végére. Halála után dolgozatának csak egy kis része látott napvilágot.

Holland barátaival folyamatosan levelezett, legközelebbi barátja Adriaan Korevaar volt, akivel életük minden apró történést őszintén megosztották egymással. Rajta kívül is sok holland ismerőse volt, akikkel legalább képeslapokon kapcsolatot tartott. Dirk Vermeulen franekeri tanárral való ismeretsége az állambiztonság gyanakvását is felkeltette, a hollandot hírszerzőgyanús személynek tekintették és minden látogatásáról ügynöki beszámolókat írtak.

Forró életpályája azért is rendkívül érdekes, mert megmutatja, hogy egy olyan ember, aki az egyházon belül soha nem kapott jelentős beosztást, a kor lehetőségei között képes volt boldogulni. Nagy nehézségek árán, és szűkös anyagi körülmények ellenére saját szívósságának köszönhetően maga és családja javára tudta fordítani külföldi kapcsolatait. A gyerekeit is eljuttatta nyugati országokba, nyugati nyelvekre taníttatta őket, és akkor, amikor ez teljesen lehetetlennek tűnt, maga is hónapokig dolgozott ösztöndíjjal Hollandiában.

BIBLIOGRÁFIA

- BANK, J. H. VAN DE: Theologia reformata. 'Voetius' in de jaren 1899–1930, in: H. van de Bank – A. J. Mensink – C. C. de Vreugd (szerk.): *Cantemus voetiani! 1899–1999. Geschiedenis van 100 jaar studentenleven binnen de Gereformeerde Theologen Studenten Vereniging 'Voetius te Utrecht*, Zoetermeer: Boekencentrum, 1999, 9–32.
- TÜSKI, István L.: Voetius en de Hongaren, in: H. van de Bank – A. J. Mensink – C. C. de Vreugd (szerk.): *Cantemus voetiani! 1899–1999. Geschiedenis van 100 jaar studentenleven binnen de Gereformeerde Theologen Studenten Vereniging 'Voetius te Utrecht*, Zoetermeer: Boekencentrum, 1999, 34–44.
- VREUGD, C. C. de: Leden der G. T. S. V. 'Voetius' vanaf 1899 tot 1999 naar jaar van aankomst, in: H. van de Bank – A. J. Mensink – C. C. de Vreugd (szerk.): *Cantemus voetiani! 1899–1999. Geschiedenis van 100 jaar studentenleven binnen de Gereformeerde Theologen Studenten Vereniging 'Voetius te Utrecht*, Zoetermeer: Boekencentrum, 1999, 117–122.